

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ГАЙДУК Галина Анатоліївна

УДК 159.923:316.647.5-051 (043.3)

**МОТИВАЦІЙНО-СМИСЛОВІ ЧИННИКИ
ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ПЕДАГОГА**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Луцьк – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Вірна Жанна Петрівна,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
декан факультету психології та соціології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Саннікова Ольга Павлівна,
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського,
завідувач кафедри загальної та
диференціальної психології

кандидат психологічних наук, доцент
Луньов Віталій Євгенович,
Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця,
доцент кафедри загальної та
медичної психології

Захист відбудеться 17 травня 2019 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.05 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: вул. Потапова, 9, м. Луцьк, 43024.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://eenu.edu.ua> та в бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30 а, м. Луцьк, 43024.

Автореферат розісланий 17 квітня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Я. Малімон

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Динаміка суспільних змін і соціальних процесів, які відбуваються в різних сферах життєдіяльності особистості, зокрема в професійній, вимагає вдосконалення професійної культури різноманітних типів і рівнів, що потребує постійного моделювання і проектування системи професійної адаптації фахівця, в якій найчастіше першочергове місце відводиться професійній толерантності особистості. Установка на толерантність як на активну життєву позицію й уміння регулювати свою поведінку відповідно до норм професійної діяльності і вимог міжособистісної взаємодії особливо актуальна для фахівців педагогічної діяльності.

На сьогодні перед педагогами поставили завдання, які вимагають професійно-толерантного ставлення до себе і до інших, що відображається у результативності їх діяльності (О. Алексєєва, Н. Асташова, І. Галян, О. Гура, Л. Гусак, Ю. Макаров, І. Смолюк, З. Стукаленко та ін.) та складає основу їхнього гармонійного і творчого розвитку (О. Врублевська, О. Кокун, В. Луньов, С. Максименко, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Новак, В. Пономаренко та ін.). Досягнення толерантної рівноваги в педагогічному середовищі співвідносне з аналізом мотиваційно-сміслових чинників поведінки професіонала, оскільки цей аспект розгляду проблеми дає змогу актуалізувати питання вивчення фахівця як суб'єкта професійної діяльності, який відповідальний за формування власного внутрішнього потенціалу й ставлення до інших людей (В. Бочарова, Ж. Вірна, Е. Галажинський, А. Деркач, В. Злівков, О. Іванашко, Д. Леонтєв, П. Лушин, К. Роджерс, О. Саннікова, О. Ставицький та ін.). Також психологічні межі цієї проблематики торкаються як питань відображення сучасного стану розвитку психології професійного і особистісного самовизначення особистості (Б. Ананьєв, Є. Климов, І. Кон, О. Лазорко, Л. Лукаш, Н. Недорезова, Ю. Поваренков, М. Пряжніков, В. Семіченко та ін.), так і організаційних принципів реалізації перспективної професійної політики (О. Брюховецька, М. Дьяченко, Л. Кандибович, Л. Карамушка, В. Луговий, Л. Почебут, Г. Солдатова, В. Чікер та ін.).

Як показує аналіз наукових праць, зацікавленість проблемою професійної толерантності на сьогодні дуже велика. У центрі уваги дослідників передусім перебуває соціально-психологічний феномен толерантності (Р. Апресян, О. Асмолов, С. Бондирева, Б. Братусь, О. Грива, Є. Дворнікова, Д. Колесов, П. Нікольсон, Г. Олпорт, Г. Солдатова, М. Уолцер та ін.) та психологічні основи формування професійної толерантності загалом (Ж. Вірна, І. Гріншпун, Л. Долинська, М. Кандиба, А. Капська, О. Саннікова, Ю. Тодорцева, О. Шаюк, Б. Ясько та ін.) і педагогічної толерантності зокрема (Н. Вязовец, А. Демчук, А. Кандаурова, Н. Кудзієва, М. Лабікова, В. Лаврова, Ю. Макаров, Н. Нікітіна, С. Толстікова та ін.). Водночас, дотепер невивченим залишається питання

визначення мотиваційно-сміслового поля розвитку педагога та зміцнення його професійних позицій у прояві професійної толерантності, що актуалізує важливість теоретичного та практичного узагальнення і систематизації існуючих поглядів і зумовлює вибір теми «Мотиваційно-сміслові чинники професійної толерантності педагога»

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової теми кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Методологія і практика дослідження особистості» та є складовою комплексної науково-дослідної теми «Психологія професіоналізму особистості: технології професійного самозбереження в практиці» (номер державної реєстрації 0113U002217), що координується Міністерством освіти і науки України. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 6 від 25.12.2014 р.).

Метою дисертаційної роботи є теоретичне та емпіричне обґрунтування мотиваційно-сміслових чинників професійної толерантності педагога.

Відповідно до поставленої мети вирішувалися такі **завдання**:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми в психолого-педагогічній літературі окреслити концептуальні позиції вивчення мотиваційно-сміислової детермінації професійної толерантності особистості.

2. Розробити теоретичну модель структурної організації професійної толерантності педагога та з'ясувати зміст мотиваційно-сміслових модусів її оптимального функціонування.

3. На емпірико-діагностичному рівні визначити мотиваційно-сміслові чинники професійної толерантності у педагогів з різним стажем професійної діяльності.

4. Розкрити специфіку мотиваційно-сміислової детермінації прояву професійної толерантності педагогів залежно від стажу їх професійної діяльності.

Об'єкт дослідження – професійна толерантність особистості.

Предмет дослідження – мотиваційно-сміслові чинники професійної толерантності педагога.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення психологічної науки про: сутність і розвиток особистості як активного суб'єкта професійної діяльності (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Анциферова, А. Брушлинський, З. Карпенко, С. Рубінштейн, С. Максименко, В. Татенко, О. Сергєєнкова, Т. Титаренко та ін.); особливості професіоналізації педагогів (Б. Вульф, Н. Вязовец, О. Гура, В. Злівков, А. Кандаурова, М. Лабікова, Ю. Макаров, Н. Нікітіна, В. Семіченко, Н. Ткачова та ін.) в межах системних

досліджень професійної онтологізації їхнього становлення (Н. Бакшаєва, В. Бодров, Є. Климов, Н. Кудзієва, О. Лазорко, Л. Мітіна, М. Пряжніков, Ю. Тодорцева, В. Шадріков та ін.); загальні концептуальні позиції розгляду феномену професійної толерантності (О. Асмолов, Г. Бардієр, В. Бойко, С. Братченко, О. Брюховецька, М. Кандиба, В. Луньов, М. Міріманова, Б. Рієрдон, О. Саннікова, Г. Солдатова та ін.); функціонування мотиваційно-сислової сфери особистості (В. Асєєв, Б. Братусь, В. Вілюнас, Ж. Вірна, П. Гальперін, Є. Ільїн, О. Леонтєв, Д. Леонтєв, В. Олефір, В. Столін та ін.).

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури щодо вивчення мотиваційно-сислової детермінації професійної толерантності педагогічних працівників); *емпіричні* (бесіда; спостереження; тестування із застосуванням методик: діагностики професійної педагогічної толерантності (Ю. Макаров); діагностики мотиваційної структури особистості (В. Мільман); діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері (О. Потьомкіна); визначення смисложиттєвих орієнтацій (Д. Леонтєв); методика вивчення ціннісних орієнтацій (Д. Леонтєв); опитувальник комунікативної толерантності (В. Бойко); тест-опитувальник на ригідність; шкали толерантності до невизначеності Д. Маклейна (адаптація Е. Луковицької); *методи математичної статистики:* *дискримінантний аналіз* (для класифікації даних відповідно до значень дискримінативних змінних для об'єктів класифікації); *критерій Краскела-Уоллеса* (для встановлення міжгрупових відмінностей у рівнях прояву запропонованих діагностичних критеріїв та детермінант мотиваційно-сислових чинників педагогічної толерантності на основі емпіричних результатів, отриманих після констатувального експерименту); *факторний аналіз* (для мінімізації кількості змінних та концентрації інформації про основні мотиваційно-сислові чинники професійної педагогічної толерантності респондентів у формі невеликого масиву даних); *множинний регресійний аналіз* (для встановлення взаємозв'язку між залежною змінною та кількома іншими змінними для встановлення найбільш прогностичних детермінант педагогічної толерантності); *кореляційний аналіз* (для визначення статистично-достовірних кореляцій між базовими діагностичними даними домінуючих факторів та показниками смисложиттєвих орієнтацій педагогів з різним стажем професійної діяльності). Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows (версія 13.0).

Організація і база дослідження. Вибірку дослідження склали педагогічні працівники Волинського коледжу національного університету харчових технологій, Технічного коледжу Луцького національного технічного

університету та Луцького педагогічного коледжу в кількості 201 особа та віком від 25 до 63 років.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що:

вперше: емпірично експліковано психологічний зміст мотиваційно-смыслових чинників професійної толерантності педагогів з різним стажем професійної діяльності; розроблено та верифіковано теоретичну модель структурної організації професійної толерантності педагога, компоненти якої (когнітивно-інформаційний, емоційно-регуляційний, особистісно-комунікативний, поведінково-нормативний) функціонують як цілісна система професійної активності фахівця, та з'ясовано мотиваційно-смыслові модули (мотиваційно-регуляційний, мотиваційно-поведінковий, рефлексивно-смысловий, операціонально-смысловий) її оптимального функціонування;

уточнено поняття професійної толерантності педагога як системи особистісних характеристик, які визначають стійке усвідомлення провідних професійних ролей, цінностей і норм діяльності педагога та ініціюють розвиток професійної культури гуманного і терпимого ставлення до інших людей; *удосконалено* наукові уявлення про мотиваційно-смыслову детермінацію професійної толерантності педагогів в межах онтологізації їх професійного розвитку;

подальшого розвитку набули положення щодо психологічних особливостей прояву професійної толерантності засобом операціоналізації мотиваційно-смыслових індикаторів толерантної компетентності (емоційно-раціональна, автономно-безкорислива, статусно-нормативна, інтелектуально-продуктивна) та механізмів її функціонування (адаптаційно-ідентифікаційний, ідентифікаційно-моральний, морально-продуктивний, продуктивно-адаптаційний) залежно від стажу професійної діяльності педагогів.

Практичне значення дисертаційного дослідження: результати проведеного дослідження можуть успішно використовуватись у психологічній практиці як рекомендації з визначення професійної толерантності особистості фахівців, які працюють у системі професійних відносин «людина-людина» та розробки прогностичних схем психологічного розвитку й удосконалення здатності особистості до мотиваційно-смыслові саморегуляції. Висновки роботи можуть бути використані при викладанні навчальних дисциплін «Загальна психологія», «Психологія особистості», «Психодіагностика», «Педагогічна психологія».

Результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (№ 03-28/02/3-13 від 29.10.2018 р.), Запорізького національного університету (№ 01.01-13/94 від 25.10.2018 р.), Мукачівського державного університету (№ 1971 від 23.10.2018 р.); Волинського коледжу національного університету

харчових технологій (№ 349 від 25.10.2018 р.); Технічного коледжу Луцького національного технічного університету (№ 364 від 26.10.2018 р.); Луцького педагогічного коледжу (№ 410 від 25.10.2018 р.);

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації відображено в публікаціях автора, обговорено на засіданнях кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Результати проведеного дослідження доповідалися автором на *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Психологія професійної безпеки особистості» (Луцьк, 2015); «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (Харків, 2015); «Особистість у соціальному, віковому та клінічному вимірі сучасного життя» (Луцьк, 2016); «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 2016); «Социально-педагогическая и медико-психологическая поддержка развития личности в онтогенезе» (Брест, 2016); «Інноваційні напрямки розвитку освіти, сфери послуг і технологій» (Луцьк, 2016); «Особистість та суспільство: методологія і практика сучасної психології» (Луцьк, 2017); «Психологія. Цінності. Духовність» (Луцьк, 2017); «Проблеми оптимального функціонування особистості в сучасних умовах» (Харків, 2018); *всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах*: «Методологічні та методичні проблеми викладання соціально-економічних дисциплін у сучасному освітньому просторі» (Луцьк, 2015); «Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості» (Херсон, 2017); *міжрегіональному науково-практичному семінарі* «Сучасні проблеми практичної психології у Волинському регіоні» (Луцьк, 2018).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 15 публікаціях, з яких 5 статей опубліковано у виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 1 стаття – в міжнародному періодичному виданні з психології, 9 – у збірниках наукових праць та матеріалів конференцій.

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (258 найменувань, з них 13 – англійською мовою) та 3 додатків на 9 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 213 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 160 сторінках. Робота містить 8 рисунків і 29 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито методологічні та теоретичні засади дослідження, висвітлено наукову новизну і практичну значущість роботи; наведено дані про апробацію і впровадження результатів дослідження у практику, подано інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні основи вивчення мотиваційно-сміслової детермінації професійної толерантності особистості»* розкрито поняття професійної толерантності в психолого-педагогічній літературі й здійснено теоретичне узагальнення концептуальних позицій вивчення мотиваційно-сміслової детермінації професійної толерантності особистості.

Внаслідок теоретичного огляду проблеми в психологічній літературі деталізовано основні категоріально-понятійні контури феномену професійної толерантності особистості; розглянуто класичне трактування толерантності й толерантної поведінки, її сутності і функцій (Г. Олпорт, Е. Фром, П. Ф. Страусон, С. Кобаса, П. Ніколсон, О. Асмолов, С. Бондирева, І. Гриншпун, Г. Солдатова та ін.), виокремлено її специфіку в сфері професійної реалізації особистості (А. Демчук, Ю. Ірхіна, Н. Жердева, Ю. Макаров, О. Мороз, А. Темницький, О. Шаюк та ін.). Узагальнено базове психологічне розуміння толерантності як феномену міжособистісного спілкування і як особливостей організації індивідуальної поведінки людини в складних або несприятливих умовах професійної діяльності або життєдіяльності; основні підходи до вивчення феномену толерантності (когнітивістський, біхевіористичний, гуманістичний, екзистенціально-гуманістичний, діалогічний, фасилітативний, кроскультурний та диверсифікаційний); основні функції толерантності (миротворча, регулююча, виховна, психологічна, комунікативна, функція збереження культури, феліцитологічна); видову класифікацію толерантності за: предметом (цивілізаційна, міжнародна, етнічна, соціальна, індивідуальна); за проявом толерантності як суспільної свідомості (толерантність як байдужість, неможливість взаєморозуміння, поблажливість до слабкості інших; розширення власного досвіду, критичний діалог); за соціальними сферами буття (гендерна, вікова, освітня, міжнаціональна, расова, релігійна, географічна, міжкласова, фізіологічна, політична, сексуально-орієнтована, гендерна, маргінальна); за рівнем прояву толерантності (міжгрупова, міжособистісна, індивідуальна, ауто толерантність); за внутрішньою вмотивованістю і ціннісним змістом (квазі толерантність, псевдо толерантність, негативна, позитивна); з позиції ставлення до толерантності як до чинника стійкості (зовнішня, внутрішня і фрустраційна); за результатами толерантної (стриманої) поведінки (морально-деструктивна, морально-конструктивна); комунікативна толерантність (ситуативна, типологічна, професійна, загальна комунікативна толерантність). Окреслено основні аспекти вивчення толерантності як: схвалюваної поведінки і відмови від нав'язування поглядів однієї людини іншим людям; прийняття угоди про «правила гри»; форми стресостійкості й соціальної адаптації; ознаки особистості, що самоактуалізується; характеристик толерантної та інтолерантної особистості;

механізму емпатії. Окремо проаналізовано аспекти розгляду толерантності як властивості особистості (Н. Асташова, А. Батаршов, О. Грива, О. Желнович, Л. Лозинська, Г. Погодина, О. Садохін, Г. Солдатова, М. Філоненко, Л. Шайгерова та ін.).

Детальний аналіз соціально-культурної сутності толерантності, її структурної організації, особливостей видової диференціації та вікової специфіки набуття соціальної ідентичності окреслив межі вивчення цього феномену в структурі професійних компетенцій особистості (Ж. Вірна, А. Демчук, М. Кандиба, В. Луньов, Ю. Поварьонков, А. Полікарпова, Ю. Тодорцева, І. Чернікова, Т. Шаньшєрова та ін.). Наголошено, що толерантність – це реалізована готовність до усвідомлених особистісних дій професіонала, спрямованих на досягнення гуманістичних відносин його, як фахівцем, і людей, з якими він взаємодіє, а також зазначено, що при вивченні професійної толерантності потрібно враховувати сучасні інноваційні підходи щодо готовності особистості до саморозвитку і самозміни.

На основі теоретико-емпіричного аналізу сучасного стану дослідження проблеми професійної толерантності особистості в психологічній науці обґрунтовано мотиваційно-сміслові ознаки її прояву. Окреслено положення про психологічні умови становлення та розвитку особистості, зокрема її мотиваційно-сміслові сфери через розгляд афективного ставлення людини до дійсності як форми єдності афекту й інтелекту (Л. Виготський); структури смислового утворення через емоційно-безпосередній та вербалізований смисли (К. Вілюнас); значущі переживання (Ф. Бассін); смислові відношення (В. Зінченко); смислові утворення (Б. Братусь); смислоутворюючі мотиви (О. Леонт'єв); смисловий конструкт (О. Насіновська); особистісний смисл (Д. Леонт'єв); смислові установки (О. Асмолов); особистісно-значущі емоційні переживання (Ф. Василюк). Узагальнено характеристики мотивації й систематизовано основні підходи до вивчення мотивації людини (П. Гальперин, Є. Суботський, О. Насіновська, В. Столін, О. Тихомиров, З. Фройд, В. Франкл, Дж. Ройс, А. Пауел, В. Фенікс, С. Мадді, Р. Мей, Дж. Келлі, Ж. Нюттен та ін.), в яких особливе місце відведено розгляду мотиваційних процесів смислоутворення, внаслідок чого психологічні явища набувають для суб'єкта особистісного смислу.

Мотиваційно-смісловий вимір професійної толерантності вміщує розгляд психологічної проблеми спрямованості особистості (С. Рубінштейн), ціннісних орієнтацій (В. Ядов), комунікативних здібностей (О. Бодальов), безпосереднього емоційного досвіду (О. Саннікова) та рефлексивних процесів, які відповідають за перебудову неадекватних установок, ставлень, конструктів, і водночас спроможність до соціально унормованої поведінки і гуманних вчинків, що й визначає толерантну поведінку фахівця (Н. Алексєєв, Б. Вульф, Ф.

О. Лушпаєва, О. Савенко та ін.). Особлива увага приділена розгляду професійної толерантності як актуально-функціональної властивості особистості в межах життєво-стильового концепту мотиваційно-сміслової регуляції особистісної реалізації (Ж. Вірна).

У завершенні аналітичного огляду зазначено, що професійна толерантність для фахівців соціономічних професій є необхідною професійно-важливою якістю, яка визначає рівень їхньої професійної придатності.

У другому розділі «Програма емпіричного дослідження мотиваційно-сміслових чинників професійної толерантності педагога» представлено концепцію дослідження мотиваційно-сміслових чинників професійної толерантності педагога; запропоновано теоретичну модель структурної організації професійної толерантності педагога; розроблено програму емпіричного дослідження та послідовність її реалізації; визначено вибірку дослідження та основні діагностичні прийоми.

Розглянувши теоретичні позиції щодо вивчення професійної толерантності та мотиваційно-сміслової детермінації поведінки фахівця, що працює в системі професійних відносин «людина-людина», запропоновано авторську позицію щодо побудови моделі теоретичної експлікації явища мотиваційно-сміслової детермінації прояву толерантності особистості у педагогічній діяльності. Конкретизовано визначення *педагогічної толерантності* як системи особистісних характеристик, які детермінують стійке усвідомлення провідних професійних ролей, цінностей і норм педагога й зумовлюють розвиток професійної культури гуманного і терпимого ставлення до інших людей.

Розроблено теоретичну модель структурної організації професійної толерантності педагога, яка містить такі компоненти: *когнітивно-інформативний* (визначається вміннями вирішення професійних завдань через систему засвоєних кваліфікаційних знань і навичок, вмінь і здібностей, які регулюють побудову нових перспектив професійного зростання), *емоційно-регуляційний* (вміщує емоційні характеристики фахівця, які визначають зміст переживання педагогічної діяльності, розуміння власних емоційних станів та емоцій інших людей), *особистісно-комунікативний* (визначається сформованою соціальною позицією і соціальними якостями фахівця, які зумовлюють його ефективне професійне самовизначення) і *поведінково-нормативний* (характеризує рівень нормативної регуляції соціальної взаємодії особистості фахівця, що відображено в його поведінкових диспозиціях), і демонструє дихотомію мотиваційних ознак: когнітивно-інформативний і емоційно-регуляційний компоненти професійної толерантності належать до ознак внутрішньої мотивації, а поведінково-нормативний і особистісно-комунікативний – до ознак зовнішньої мотивації (рис. 1).

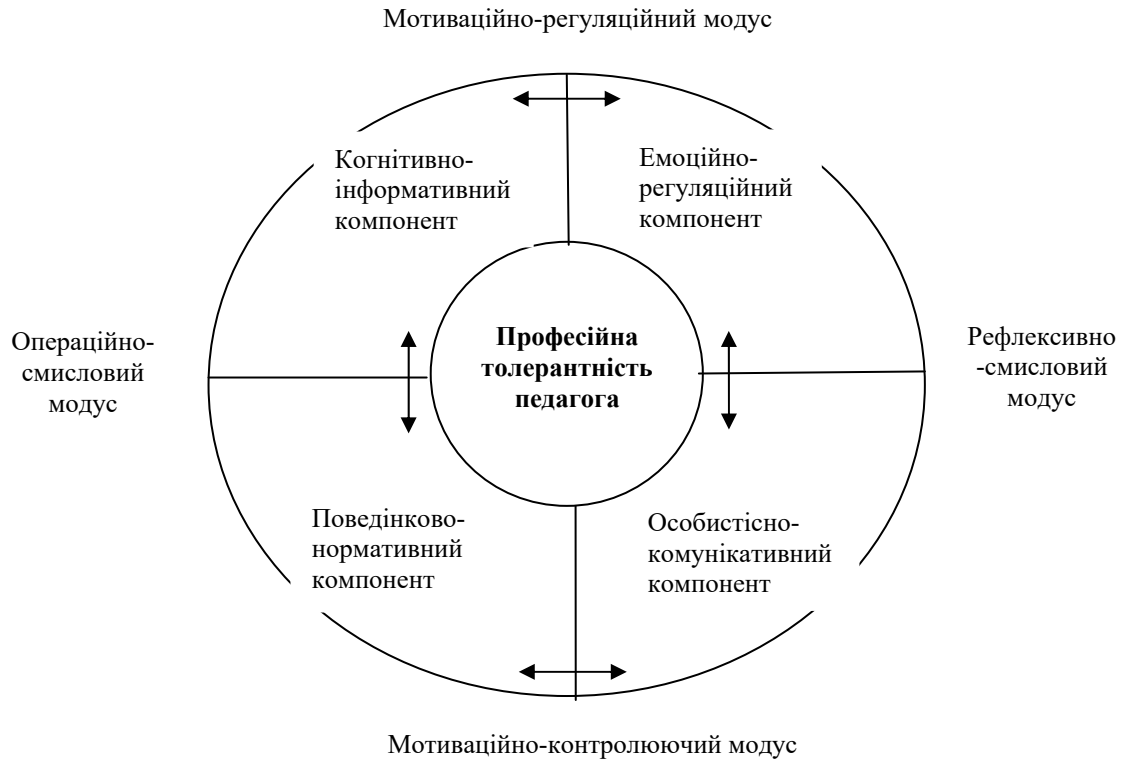

Рис. 1. Теоретична модель структурної організації професійної толерантності педагога

Зазначені компоненти професійної толерантності педагога тісно взаємопов'язані між собою і складають комплекс когнітивних, емоційних, особистісних та поведінкових характеристик фахівця, який охоплює оцінювання можливостей і набуття відповідних рис толерантної особистості. Кожен компонент вміщує мотиваційні ознаки професійної самореалізації педагога, які урєальнені в мотиваційно-сміслових модусах їхнього продуктивного функціонування: взаємозв'язок між когнітивно-інформативним і поведінково-нормативним компонентами прояву педагогічної толерантності визначає *операційно-смісловий модус* їхнього функціонування в межах інформаційно-нормативної відповідності людини і професійного середовища, що визначається смисловими конструктами ефективного перебігу професійної діяльності і толерантної поведінки фахівця; взаємозв'язок між емоційно-регуляційним і особистісно-комунікативним компонентами – *рефлексивно-смісловий модус*, який увібрав систему смислових операцій усвідомлення професійних вимог педагогічної діяльності в межах особистісно-комунікативних ситуацій та прояву емоційної компетентності, що визначає адекватну особистісну позицію толерантної взаємодії фахівця; взаємозв'язок між когнітивно-інформативним і емоційно-регуляційним компонентами прояву педагогічної толерантності оформлений у *мотиваційно-регуляційний (внутрішній) модус* функціонування, який характеризується активним внутрішнім обранням фахівцем власної позиції щодо толерантної взаємодії засобом прийняття на себе відповідальності, інтерпретації значущих подій як

результату власної життєдіяльності та вироблення системи ціннісних орієнтацій; а взаємозв'язок між поведінково-нормативним і особистісно-комунікативним компонентами визначається *мотиваційно-контролюючим (зовнішнім) модусом*, в якому локалізовані соціально-поведінкові ознаки толерантної взаємодії як сформованої готовності до нормативного здійснення професійної діяльності й до максимальної реалізації професійних і особистісних життєвих ідеалів.

Окреслено основні етапи професійного становлення педагога: професійна адаптація (стаж роботи до 5-ти років), професійна реалізація (стаж роботи від 5-ти до 10-ти років), професійна стагнація (стаж роботи більше 10-ти років) і зазначено, що протягом професіоналізації вчителя закономірними є зміни в прояві професійної толерантності, які зумовлені віковими і фаховими особливостями професійної реалізації і є концептуальним підґрунтям розробки програми емпірико-діагностичного вивчення означеної проблеми.

Обґрунтовано програму дослідження мотиваційно-сміслових чинників професійної толерантності педагога; детально описано етапи дослідження, характеристику психодіагностичного інструментарію, який застосовано в дослідженні; конкретизовано використання різносторонніх методів математичної статистики для аналізу й узагальнення отриманих психодіагностичних даних.

У **третьому розділі** *«Емпіричне вивчення мотиваційно-сміслових чинників професійної толерантності педагога»* презентовано результати емпіричного вивчення мотиваційно-сміслових чинників професійної толерантності педагога та емпірично обґрунтовано специфіку мотиваційно-сміислової детермінації професійної толерантності педагогів з різним стажем професійної діяльності; розкрито психологічні особливості прояву професійної толерантності засобом операціоналізації мотиваційно-сміслових індикаторів «толерантної компетентності» залежно від стажу професійної діяльності педагогів.

Представлено опис результатів емпірико-діагностичного вивчення мотиваційно-сміслових чинників професійної толерантності педагогів, диференційованих за стажем професійної роботи (група 1 – працівники зі стажем до 5-ти років; група 2 – педагоги зі стажем від 5-ти до 10-ти років, група 3 – педагоги із стажем професійної діяльності понад 10 років). За допомогою дискримінантного аналізу визначено статистично достовірні показники (до $p \leq 0,05$) щодо підтвердження наявності відмінностей між групами педагогічних працівників з різним стажем. Застосування критерію Н Крускала-Уоллеса дало змогу здійснити перевірку статистичної гіпотези про існування відмінностей у мотиваційно-смісловій детермінації професійної толерантності педагогів в досліджуваних групах за усіма психодіагностичними показниками ($p \leq 0,05$, $p \leq 0,01$, $p \leq 0,001$), за виключенням показників загальної активності, робочої

реальної мотивації, орієнтації на роботу, орієнтації на альтруїзм, орієнтації на владу, орієнтації на гроші, «мета в житті», «процес життя», «результат життя», локус контролю «Я», локус контролю життя. Тому перераховані шкали в подальшому не враховувалися в аналізі емпіричних даних.

Проведення факторизації методом головних компонент із варімакс-обертанням матриці психологічних показників дало змогу отримати однозначно інтерпретовану факторну структуру мотиваційно-сміслових детермінант професійної толерантності педагогів. Для визначення кількості факторів використовувався критерій відсіювання Р. Кеттела. Правомірність застосування методу факторного аналізу перевірялась за допомогою критерію Кайзера-Мейєра-Олкіна (значення менше 0,6 не брались до уваги).

В групі 1 факторну модель складають: «загальножиттєва реальна мотивація» (27 % дисперсії); «соціальна гнучкість» (13,9 %); «змішана астеничність» (11,0 %); «життєва неосмисленість» (10,6 %); «стенічні емоційні переживання» (7,34 %); «комунікативна інтолерантність» (7,11 %); в групі 2 факторну структуру мотиваційно-сміслових детермінант професійної толерантності складають показники: «соціальний статус» (25,1 %); «комфорт» (13,8 %); «альтруїстична орієнтація» (10,3 %); «ригідність» (9,69 %); «стенічні емоційні переживання» (9,06 %); «орієнтація на свободу» (6,86 % дисперсії). У групі 3 встановлено таку факторну структуру: «активне спілкування» (16,3 %); «підтримка життєзабезпечення» (14,5 %); «творча активність» (13,2 %); «соціальний статус» (10,5 %); «професійна автономність» (8,53 %); «осмисленість життя» (7,45 % дисперсії).

Зміни у наповненні факторів та в послідовності їх компонентної структури наочно продемонстрували нам специфіку такої трансформації від емоційної насиченості їх для педагогів із стажем професійної діяльності до 5-ти років, до комунікативної оперативності для педагогів із стажем від 5-ти до 10-ти років та результативної регламентованості для педагогів із стажем роботи більше 10-ти років.

Внаслідок застосування регресійного аналізу виокремлено такі найсуттєвіші прогностичні детермінанти професійної толерантності (як залежної змінної) в групі педагогів із стажем професійної діяльності до 5-ти років: фактор (2) «соціальна гнучкість» ($\beta=0.509$), фактор (1) «загальножиттєва реальна мотивація» ($\beta=0.444$), фактор (5) «стенічні емоційні переживання» ($\beta=0.391$); в групі педагогів із стажем від 5-ти до 10-ти років: фактор (6) «орієнтація на свободу» ($\beta=0.512$), фактор (3) «альтруїстична орієнтація» ($\beta=0.390$), фактор (2) «комфорт» ($\beta=0.225$); в групі працівників із педагогічним стажем понад 10-ти років: фактор 4 «соціальний статус» ($\beta=0.684$), фактор 2 «підтримка життєзабезпечення» ($\beta=0.302$), фактор 6 «осмисленість життя» ($\beta=0.266$).

Додатково застосовувався кореляційний аналіз (коефіцієнт r -Пірсона) для визначення статистично-достовірних зв'язків між базовими діагностичними даними домінуючих факторів та показниками смисложиттєвих орієнтацій педагогів з різним стажем професійної діяльності. Також на цьому етапі враховувалися дані методики вивчення ціннісних орієнтацій Д. Леонтьєва, що дало змогу додатково проаналізувати зміст термінальних (тих позитивних рис, які проявляються в поведінці) та інструментальних (цілі, до яких прагне людина) цінностей випробуваних у кожній досліджуваній групі педагогів. Процедура фіксації вміщує не лише визначення модальності цінностей, але й відсотковий рівень їх прояву.

Загалом, в групі педагогів із стажем професійної діяльності до 5-ти років виокремлюються такі особистісні характеристики, як соціальна гнучкість, де, на фоні розвинутої здатності і готовності до змін в педагогічній діяльності і відповідно адекватної орієнтації в ній, чітко простежується гнучкість і неординарність мислення і емоційних переживань; виражена орієнтація на професійне удосконалення та щира віра в соціальну корисність педагогічної діяльності цих фахівців підкріплюються загальножиттєвою реальною мотивацією, де перше місце посідають здібності педагога щодо забезпечення комфортності педагогічної діяльності й досконалості взаємин з людьми; розвинені стенічні емоційні переживання визначають загальну активність цих педагогічних працівників та блокують поганий настрій і негативні емоції. Смисложиттєвий супровід окреслений вираженою орієнтацією на процес життя (емоційну насиченість життя), що визначає їхній єдиний смисл гедоністичного життя людини, яка живе сьогоднішнім днем. Система термінальних цінностей характеризує цих педагогів як дисциплінованих і старанних, вони вміють тримати слово і не відступати перед труднощами, їх почуття обов'язку реалізується у вираженій працелюбності та показниках продуктивності в роботі; в системі інструментальних цінностей домінують цінності міжособистісних відносин.

Характеризуючи групу педагогів із стажем роботи від 5-ти до 10-ти років, можна виокремити розвинуті інтернальні здібності щодо психологічної близькості з різними людьми; сформовані смисложиттєві установки усвідомлення мети в житті та локусу контролю Я визначають їхню цілеспрямованість, ініціативність і розвиненість почуття допомоги іншому; орієнтація свободи вибору сприяє подоланню бар'єрів у спілкуванні завдяки вмінню керувати емоціями й адаптивній гнучкості. Розвинута альтруїстична орієнтація блокує корисливі особисті інтереси і потреби стосовно інтересів інших людей чи груп, тому вони добре взаємодіють з групами осіб або окремими індивідами, мають добре розвинуту комунікативну толерантність, яка включає пізнання особистістю себе та інших людей, толерантні установки

поведінки й спілкування, і при цьому вони орієнтовані на комфортні тенденції поведінки. Система термінальних цінностей цих досліджуваних характеризується безпосереднім емоційним світосприйняттям, а система інструментальних цінностей сповнена індивідуалізму життя.

Конструктивність формування та прояву педагогічної толерантності фахівців з педагогічним стажем більше 10-ти років у комплексі їхніх особистісних характеристик найбільше визначають соціальний статус, підтримка життєзабезпечення та осмисленість життя: мотиваційний прояв підтримки соціального статусу зосереджений у високому прагненні до визнання цих фахівців через прийняття інших; їхнє виражене ставлення до підтримки життєзабезпечення демонструє прагнення до роботи як життєвої необхідності й заробітку; при цьому вони осмислено ставляться до життя, що дає змогу охарактеризувати їх як соціально компетентних особистостей, які готові брати відповідальність за прийняття рішень та проявляти владність і вимогливість, керуючись здоровим глуздом та почуттям власної гідності. Система термінальних та інструментальних цінностей цих педагогів має незалежний індивідуалізований характер, де домінуючими виступають цінності особистого життя.

Визначено толерантну компетентність як сукупність морально-практичних знань і досвіду та морально-аналітичних умінь і навичок, які дають змогу діяти самостійно й відповідально в ситуаціях морального вибору і допомоги іншим людям, виявляти та аргументувати позицію позитивної взаємодії з іншими людьми.

Емпірично експлікований зміст структурних компонентів професійної толерантності педагогів дав змогу обґрунтувати мотиваційно-сміслові індикатори визначення професійної толерантності педагогів з різним стажем професійної діяльності та виокремити такі форми толерантної компетентності, як: *емоційно-раціональна, автономно-безкорислива, статусно-нормативна та інтелектуально-продуктивна.*

Конкретизовано механізми взаємозв'язку форм толерантної компетентності педагога, які є реальними засобами мотиваційно-сміслові організації професійної діяльності педагога та його функціонального потенціалу: *адаптаційно-ідентифікаційний*, що визначається рефлексивним усвідомленням вимог професійної діяльності засобом вироблення адекватної особистісної позиції толерантної взаємодії фахівця, *ідентифікаційно-моральний*, який окреслює нормативність і професійну регламентованість педагога в ознаках максимальної реалізації професійних і особистісних ідеалів життя; *морально-продуктивний*, який функціонує у вигляді різноманітних варіантів модифікації регламентованої професійної діяльності, що може розглядатися як інноваційний і творчий підхід до вирішення професійних

завдань; *продуктивно-адаптаційний*, що визначає професійне покликання педагога як єдність його суб'єктивних нахилів і здібностей до професійної діяльності, яка підтримує й примножує індивідуальну цілеспрямованість життя людини.

У завершенні зазначено, що зосередження уваги на виокремлених механізмах функціонування толерантної компетентності педагога дасть змогу визначити зміст мотиваційно-сислової детермінації професійної саморегуляції фахівця.

ВИСНОВКИ

В дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення актуального наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні мотиваційно-сислових чинників професійної толерантності педагогів з різним стажем професійної діяльності. Отримані в ході дослідження результати дають змогу сформулювати такі висновки:

1. Результатом теоретико-методологічного аналізу проблеми є положення, згідно якого професійну толерантність узагальнено доцільно розуміти як інтегральну характеристику фахівця, в якій реалізована готовність до усвідомлених особистісних дій, спрямованих на досягнення гуманістичних відносин з людьми завдяки сформованій здатності до адекватної і гуманної взаємодії, терпимості і природності, впевненості в своїх позиціях, відсутності страху втрати особистісної унікальності та відкритості до змін і самовдосконалення. Зазначено, що професійна толерантність для фахівців соціономічних професій є необхідною професійно важливою якістю, яка характеризує рівень їхньої професійної придатності.

Мотиваційно-сисловий вимір професійної толерантності визначає зміст внутрішнього саморозвитку фахівця відповідно до сформованості гуманного світогляду, вироблення комплексу морально-етичних якостей, в яких відображаються загальнолюдські ідеали толерантної взаємодії, що проявляється в конкретному особистому прикладі толерантної поведінки й передачі цих моделей іншим людям.

2. Аналіз наукових досліджень з питань професійної толерантності та особливостей професійної діяльності педагога дав змогу визначити *педагогічну толерантність* як систему особистісних характеристик, які детермінують стійке усвідомлення провідних професійних ролей, цінностей і норм педагога й зумовлюють розвиток професійної культури гуманного і терпимого ставлення до інших людей.

Розроблено теоретичну модель структурної організації професійної толерантності педагога в сукупності *когнітивно-інформативного, емоційно-регуляційного, особистісно-комунікативного й поведінково-нормативного* компонентів та обґрунтовано дихотомію їхніх мотиваційних проявів:

внутрішньої мотивації – когнітивно-інформативний і емоційно-регуляційний компоненти, зовнішньої мотивації – поведінково-нормативний і особистісно-комунікативний компоненти професійної толерантності. Тісний взаємозв'язок виокремлених компонентів професійної толерантності відображається в комплексі когнітивних, емоційних, особистісних та поведінкових характеристик педагога, які урєальнені в мотиваційно-смыслових модусах їхнього продуктивного функціонування: *операційно-смысловому, рефлексивно-смысловому, мотиваційно-регуляційному, мотиваційно-контролюючому*.

3. Виявлено достовірні відмінності мотиваційно-смыислової детермінації професійної толерантності у педагогів з різним стажем професійної діяльності. В групі педагогів із стажем професійної діяльності до 5-ти років виокремлено такі прогностичні детермінанти професійної толерантності як соціальна гнучкість, загальножиттєва реальна мотивація і стєнічні емоційні переживання, які доповнені вираженою емоційною насиченістю життя, термінальними (старанність, відповідальність, вихованість) та інструментальними (сімейне щастя, цікава робота, щастя інших) цінностями. В групі педагогів із стажем від 5-ти до 10-ти років – орієнтація на свободу, альтруїстична орієнтація і комфорт доповнені життєвою орієнтацією на досягнення мети, термінальними цінностями безпосереднього емоційного світосприйняття (раціоналізм, сміливість, життєрадісність, незалежність) й інструментальними цінностями індивідуалізму життя (кохання, цікава робота, наявність друзів). У групі працівників із педагогічним стажем понад 10 років домінуючу позицію займають показники соціального статусу, підтримки життєзабезпечення й осмысленості життя, доповнені життєвою орієнтацією на результат і системою термінальних (незалежність, раціональність, самоконтроль) та інструментальних (непримиренність до недоліків у собі та інших, розваги, суспільне визнання, наявність хороших і вірних друзів, кохання) цінностей, де домінуючими є цінності особистого життя.

4. Конкретизація емпіричних результатів дає змогу обґрунтувати мотиваційно-смысловий профіль педагогічних працівників на кожному з етапів професійного становлення у вигляді їх толерантної компетентності як сукупності морально-практичних знань і досвіду та морально-аналітичних умінь і навичок, які дають змогу діяти самостійно і відповідально в ситуаціях морального вибору і допомоги іншим людям, виявляти та аргументувати позицію позитивної взаємодії з іншими людьми.

Емпірично експліковано форми толерантної компетентності у педагогів з різним стажем професійної діяльності: *емоційно-раціональна* (у педагогів зі стажем до 5-ти років); *автономно-безкорислива* (у педагогів зі стажем від 5-ти до 10-ти років); *статусно-нормативна* (у педагогів із стажем професійної діяльності більше 10-ти років). Зазначено, що така форма толерантної

компетентності, як *інтелектуально-продуктивна*, є складовою кожною з виокремлених форм, адже вона функціонально задіяна в контрольно-оцінювальному та рефлексивному підбитті підсумків професійної діяльності. Конкретизовано механізми взаємозв'язку форм толерантної компетентності педагога, які є реальними засобами мотиваційно-сислової організації професійної діяльності педагога та його функціонального потенціалу: *адаптаційно-ідентифікаційний, ідентифікаційно-моральний, морально-продуктивний, продуктивно-адаптаційний*.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів окресленої проблеми. Перспективами роботи є удосконалення критеріїв й обґрунтування процедури дослідження когнітивно-інформаційних ознак мотиваційно-сислової детермінації професійної толерантності педагога, а також створення прикладних програм удосконалення змісту професійної толерантності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, надруковані у виданнях, що затверджені як фахові в галузі психології:

1. Гайдук Г.А. Професійна толерантність особистості: огляд теоретичних позицій вивчення феномену. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Серія «Психологія». Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2015. Вип. 35. С. 49-60.

2. Гайдук Г. А. Факторна структура мотиваційно-сислових особливостей особистості як передумови її толерантної поведінки. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка та Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. Вип. 34. С. 69-79.

3. Гайдук Г. А. Детермінанти показника рівня педагогічної толерантності серед педагогічних працівників з різною мотивацією досягнення успіху. *Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту.* – Серія: Психологічні науки. Херсон, 2016. Вип. 5. Т. 1. С. 44-48.

4. Гайдук Г. А. Теоретико-методологічний аналіз сислової регуляції особистості та її механізми. *Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту.* Серія: Психологічні науки. Херсон, 2017. Вип. 3. Т. 1. С. 57-61.

5. Гайдук Г. А. Модель структурної організації професійної толерантності педагога. *Психологічні перспективи.* Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2018. Вип. 32. С. 73-84.

Статті, опубліковані в міжнародних наукових виданнях:

6. Haiduk H. Wpływ chęci osiągnięcia sukcesu na formację tolerancyjnego zachowania zawodowego nauczyciela. *Area nauki.* Lublin, 2017. № 1(1). P. 29-37.

Статті, опубліковані в збірниках науково-практичних конференцій:

7. Гайдук Г. Професійна толерантність особистості. *Психологія професійної безпеки особистості* : мат. міжнар. наук.-практ. конф. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. С. 127-129.
8. Гайдук Г. А. Аналіз психологічних чинників, які впливають на формування мотивації до професійної діяльності. *Український психолого-педагогічний науковий збірник* : науковий журнал. 2015. № 6 (06). С. 24-27.
9. Гайдук Г. А. Смысловая регуляция личности та її механізми. *Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини* : культурно-історичний підхід: мат. II міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Вид-во «Діса плюс», 2015. С. 176-178.
10. Гайдук Г. А. Роль національного виховання в процесі становлення професіонала. *Методологічні та методичні проблеми викладання соціально-економічних дисциплін у сучасному освітньому процесі* : мат. IV наук.-практ. конф. ; упорядники Г.І. Єрко, Т.Й. Жалко, І.Л. Ковальчук. Луцьк : Терен, 2015. С. 135-138.
11. Гайдук Г. А. Психологічний зміст професійної толерантності особистості. *Інноваційні напрямки розвитку освіти, сфери послуг і технологій* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. студентів і мол. вчених. Луцьк, 2016. С. 52-54.
12. Гайдук Г. А. Мотивація до професійної толерантності фахівців, що працюють в системі професійних відносин «людина-людина». *Особистість у соціальному, віковому та клінічному вимірі сучасного життя* : зб. наук. ст. / [гол. ред. Ж.П. Вірна]. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. С. 100-107.
13. Гайдук Г.А. Професійна толерантність особистості фахівця, що працює в системі професійних відносин «людина-людина». *Социально-педагогическая и медико-психологическая поддержка развития личности в онтогенезе* : сб. мат. междунар. науч.-практ. конф. / под ред. И.Е. Валитовой. Брест : БрГУ, 2016. С. 37-40.
14. Гайдук Г. А. Вплив мотивації до досягнення успіху на формування професійної толерантної поведінки педагога. *Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології*: мат. IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. ; за заг. ред. Л. В. Засекиної, А. В. Кульчицької. Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2017. С. 64-66.
15. Гайдук Г. А. Мотивація педагога до педагогічної толерантності. *Проблеми оптимального функціонування особистості в сучасних умовах* : мат. міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2018. С. 27-28.

АНОТАЦІЇ

Гайдук Г.А. Мотиваційно-сміслові чинники професійної толерантності педагога. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2019.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню мотиваційно-сміслових чинників професійної толерантності педагога.

В роботі обґрунтовано концептуальні засади феномену толерантності та розглянуто методологічні позиції вивчення мотиваційно-сміслові детермінації професійної толерантності особистості. Розроблено та верифіковано теоретичну модель структурної організації професійної толерантності педагога, компоненти якої (когнітивно-інформаційний, емоційно-регуляційний, особистісно-комунікативний, поведінково-нормативний) функціонують як цілісна система професійної активності фахівця, та з'ясовано мотиваційно-сміслові модули (мотиваційно-регуляційний, мотиваційно-поведінковий, рефлексивно-смісловий, операціонально-смісловий) її оптимального функціонування. Поглиблено наукові знання щодо мотиваційно-сміслові детермінації професійної толерантності педагогів в межах онтологізації їх професійного розвитку.

В результаті емпіричного дослідження визначено мотиваційно-сміслові чинники професійної толерантності у педагогів з різним стажем професійної діяльності, що відображено в розподілі факторної структури особистісних властивостей. Розкрито психологічні особливості прояву професійної толерантності засобом операціоналізації мотиваційно-сміслових індикаторів толерантної компетентності (емоційно-раціональна, автономно-безкорислива, статусно-нормативна, інтелектуально-продуктивна), та механізмів її функціонування (адаптаційно-ідентифікаційний, ідентифікаційно-моральний, морально-продуктивний, продуктивно-адаптаційний) залежно від стажу професійної діяльності педагогів.

Ключові слова: толерантність, професійна толерантність, мотиваційно-сміслові чинники, толерантна компетентність, педагог.

Гайдук Г. А. Мотивационно-смысловые факторы профессиональной толерантности педагога. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки, Луцк, 2019.

Диссертационное исследование посвящено изучению мотивационно-смысловых факторов профессиональной толерантности педагога. В работе обоснованы концептуальные основы феномена толерантности и рассмотрены методологические позиции изучения мотивационно-смысловой детерминации профессиональной толерантности личности. Разработана и верифицирована теоретическая модель структурной организации профессиональной толерантности педагога, компоненты которой (когнитивно-информационный, эмоционально-регуляционный, личностно-коммуникативный, поведенчески-нормативный) функционируют как целостная система профессиональной активности специалиста. Выделенные компоненты профессиональной толерантности педагога тесно взаимосвязаны между собой и составляют комплекс когнитивных, эмоциональных, личностных и поведенческих характеристик специалиста, которые включены в мотивационно-смысловые модусы их продуктивного функционирования: операционно-смысловой, рефлексивно-смысловой, мотивационно-регуляционный, мотивационно-контролирующий.

Углубленно научные знания о мотивационно-смысловой детерминации профессиональной толерантности педагогов в пределах онтологизации их профессионального развития. В результате эмпирического исследования определены мотивационно-смысловые факторы профессиональной толерантности у педагогов с различным стажем профессиональной деятельности, что отражено в распределении факторного структуры личностных свойств. Предложена схема структурно-функциональной организации мотивационно-смысловых индикаторов профессиональной толерантности педагогов на каждом из этапов их профессионального становления. Раскрыты психологические особенности проявления профессиональной толерантности средством операционализации мотивационно-смысловых индикаторов толерантной компетентности (эмоционально-рациональная, автономно-бескорыстная, статусно-нормативная, интеллектуально-продуктивная) и механизмов ее функционирования (адаптационно-идентификационный, идентификационно-нравственный, морально-продуктивный, продуктивно-адаптационный) в зависимости от стажа профессиональной деятельности педагогов.

Указано практическое значение диссертационного исследования, которое заключается в том, что полученные результаты и выводы могут быть использованы в психологической практике в виде рекомендаций по определению профессиональной толерантности личности специалистов, работающих в системе профессиональных отношений «человек-человек» и разработки прогностических схем психологического развития и

усовершенствования способности личности к мотивационно-смысловой саморегуляции.

Диссертационная работа содержит перспективы дальнейшего изучения проблемы через совершенствование критериев и обоснование процедуры исследования когнитивно-информационных признаков мотивационно-смысловой детерминации профессиональной толерантности педагога, а также создания прикладных программ совершенствования содержания профессиональной толерантности.

Ключевые слова: толерантность, профессиональная толерантность, мотивационно-смысловые факторы, толерантная компетентность, педагог.

Haiduk H.A. Motivational-semantic factors of professional teacher's tolerance. – Manuscript.

Dissertation for obtaining scientific degree of candidate of psychological sciences in specialty 19.00.01 - General Psychology, History of Psychology. – Lesya Ukrainka Eastern National University, Lutsk, 2019.

The dissertation is devoted to the study of motivational-semantic factors of professional teacher's tolerance. The conceptual foundations of the phenomenon of tolerance are substantiated and the methodological positions of studying the motivational-semantic determination of professional tolerance of the individual are considered. The theoretical model of the structural organization of the teacher's professional tolerance has been developed and verified, the components of which (cognitive-informational, emotional-regulatory, personal-communicative, behavioral and normative) function as an integral system of professional activity of a specialist, and the motivational-semantic modes (motivational-regulatory, motivational-behavioral, reflexive-semantic, operational-semantic) of its optimal functioning. The scientific knowledge on the motivational-semantic determination of professional tolerance of teachers within the limits of ontologization of their professional development have been made deeper. As a result of the empirical research, motivational-semantic factors of professional tolerance of teachers with different professional experience were identified, and this is reflected in the distribution of the factor structure of personal features. The psychological peculiarities of the manifestation of professional tolerance by means of the operationalization of the motivational-semantic indicators of tolerant competence (emotional-rational, autonomous-self-serving, status-normative, intellectual-productive); and mechanisms of its functioning (adaptive-identification, identification-moral, moral-productive, productive-adaptive) depending on the professional experience of teachers are revealed.

Key words: tolerance, professional tolerance, motivational-semantic factors, tolerant competence, teacher.

Підписано до друку 12.04.2019 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 46. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).